

Linguistic Tools of the Development, Maintenance and Fixation Processes of the Male and Female Narrators' Personal Authority in Legitimizing the Narrations of "Se-Ketab" by Zoya Pirzad and "Solok" by Mahmoud Dolatabadi

Vol. 13, No. 4, Tome 70
pp. 601-628
September & October
2022

Farid Dehghaan Tarzjaani¹ , Farzan Sojoodi², Amir Ali Nojournian³ * , & Morteza Babak Moein⁴

Abstract

Authorization is a process in narration that the narrator constructs her / his own legitimation and narration using the discursive articulations. The authors' aim in this paper is to investigate the linguistic processes of development, maintenance and fixation of authorization which the female and male narrators use in the narrations. Hence, they provided a deconstructive reading of the authorization by Van Leeuwen (2007) based on Laclau and Mouffe (2001) and Derrida (1983). Then, in order to identify the linguistic tools of development, maintenance and fixation processes of the personal authority, they went through the "Se-Ketab" by Pirzad and "Solok" by Dolatabadi and purposefully examined those parts. Finally, it was found that Pirzad and Dolatabadi try to legitimize their own dimensions by using their selves and others' positions, creating discursive nodes, and crystallizing around them. At the same time, they try to delegitimize by rejecting the meanings of the signs from others' narratives. Also, on a larger scale, it was revealed that the two narrators' self-representation was different; Pirzad constituted the discursive "We" and Dolatabadi an omniscient narrator. Neither of these two narrators could escape the paradox.

Keywords: personal authority, deconstruction, narrator, narration, "Se-Ketab" by Zoya Pirzad, "Solok" by Mahmoud Dolatabadi

Received: 5 August 2020
Received in revised form: 16 October 2020
Accepted: 5 November 2020

1. PhD Graduate, Department of Literature, Humanities and Social Sciences, Faculty of Foreign Languages, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7258-3183>

2. Professor, Department of Theater, Faculty of Cinema and Theater, Tehran University of Arts, Tehran, Iran

3. Corresponding author, Associate Professor, Department of English Language and Literature, Faculty of Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran; Email: a-nojournian@sbu.ac.ir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3202-7190>

4. Associate Professor, Department of French Language and Literature, Faculty of Foreign Languages, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

1. Introduction

Authorization is a process in narration that the narrator constructs her / his legitimation and narration by the use of the discursive articulations. The purpose of this paper is to investigate the linguistic mechanisms of development, maintenance, and fixation of authorizations used in the narrations by the female and male narrators.

The importance of this research is in the critical point of view on the narrator's discursive position in the narration; how the narrator tries to legitimize her/his narrations by using the hegemonic richness of semiotic resources of narration. Moreover, the methodology of this research provides a deconstructive reading of Van Leeuwen (2008) discussion about authorization. And finally, an attempt is made to explain the authorization and its function in the analyzed sections of Solok by Dolatabadi (2015) and Se-Ketab by Pirzad (2014).

The main question of this research is how the female and male narrators try to authorize themselves and deauthorize the others – i.e. the discourse positions in the narration and their readers - by using various linguistic mechanisms. The hypothesis is that both narrators try to authorize their own dimensions by using their own and the others' discursive positions, manipulating discursive nodes, and crystallizing around those nodes; on the other hand, they try to deauthorize the others' narration by rejecting the signs' meanings simultaneously.

2. Methodology

Van Leeuwen (2008) identifies and introduces Authorization as one of the four legitimization mechanisms. It is an answer to the question of legitimization, i.e. "because I say so". It is the start point of our methodology in this study. While using it as the core of the methodology, we tried to deconstruct the rigid illusion of authorization by the use of Derrida (1983)'s

approach on deconstruction and threshold as well as Laclau & Mouffe (2001)'s explanation on the concept of discourse.

Derrida (1983) believes "Deconstruction takes place, it is an event that does not await the deliberation, consciousness, or organization of a subject, or even of modernity. It deconstructs it-self.". Nojournian writes: "Derrida believes that the boundaries between discourses are invalid and says that discourses leak into each other" (2016: 56). Thus, the authorization cannot remain stable, because the fixation is temporary, and it collapses at the boundaries - the threshold - and is placed in a paradoxical status.

Moreover, Laclau & Mouffe (2001) define the discourse as to the following:

We will call articulation any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice. The structured totality resulting from the articulatory practice, we will call discourse. The differential positions, insofar as they appear articulated within a discourse, we will call moments. By contrast, we will call element any difference that is not discursively articulated.

Therefore, following Van Leeuwen (2008), we ask the narrator "Why should I accept your narrative?" And based on the opinions of Laclau and Mouffe (2001) and Derrida (1983), we will examine how the text deconstructs itself and the narrator is placed in a paradoxical situation by articulating the discourse of the "self" and the "other".

3. Conclusion

The innovation of this research has two dimensions; First, the hegemonic richness of the narrators' semiotic resources to legitimize their personal authority and second, the critical research methodology.

By examining the selected parts of Solok and Se-Ketab, we observed that

the diversity of micro-linguistic mechanisms in detail. At this level, we observed that the two narrators moved from creating personal authority to fixing it; they started their discursive practice from discursive articulation, developing moments, and rejecting elements to the margin of articulation; and then, in order to fix their personal authority, they turned those moments into the nodes.

What makes Dolatabadi different from Pirzad is the "self" that these two writers try to represent. The narrator is one of the discursive positions of the story and makes connections with other discursive positions in the structure of narration and the readers, in fact s/he shapes the "self" and "others", within and in relation to the story. By using direct quotations, exaggerated representation of his personal authority, answering questions of discourse positions, etc., Dolatabadi presented his "self" as a narrator who is constantly trying to fix his position as an omniscient narrator. Therefore, he was exposed to a paradox in relation to the discursive positions of the male "self". On the other hand, by using commissive speech act, "we" making techniques, recursive timing, etc., Pirzad represented her "self" as the discursive female "we". During these effort by narrators, the articulated moments and the de-articulated elements continued to exist side by side of each other.

The paradox was observed where the narrators try to authorize themselves to be acceptable for the readers and simultaneously de-authorizes them. Therefore, by using their "self" and "other's" discourse positions and developing discursive nodes and crystallizing around those nodes, narrators try to authorize their dimensions and at the same time, by rejecting the signs' meanings, they try to de-authorize the other's narrative. Hence, authorization does not avoid paradox.



دوماهنامه بین‌المللی

۱۳، ش ۴ (پیاپی ۷۰)، مهر و آبان ۱۴۰۱، صص ۶۰۱-۶۲۸

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.72.4>

ابزارهای زبانی ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی راویان زن و مرد در مشروعیت‌بخشی به روایت در سه‌کتاب زویا پیرزاد و سلوک محمود دولت‌آبادی

فرید دهقان طرزجانی^۱، فرزانه سجودی^۲، امیرعلی نجومیان^{۳*}، مرتضی بابک معین^۴

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان‌شناسی همگانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استاد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

۳. دانشیار زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۴. دانشیار زبان و ادبیات فرانسه، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۵

چکیده

مرجعیت‌بخشی در روایت فرایندی است که راوی از طریق مفصل‌بندی‌های گفتمانی، مشروعیت خود و روایتش را در داستان برمی‌سازد. هدف نگارندگان در این مقاله، بررسی فرایندهای زبانی ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی دو راوی زن و مرد در روایت است. از همین رو، آن‌ها خوانشی واسازانه را با تکیه بر نظریه گفتمان لاکلا و موف (۲۰۰۱) و دریدا (۱۹۸۳) از مرجعیت فردی در روش‌شناسی ون‌لیوون (۲۰۰۷) ارائه کردند. آنگاه برای شناسایی ابزارهای زبانی فرایندهای ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی به سراغ سه کتاب پیرزاد و سلوک دولت‌آبادی رفتند و با گزینش هدفمند موارد وقوع مرجعیت فردی، آن‌ها را بررسی کردند. در پایان، پی برده شد پیرزاد و دولت‌آبادی با استفاده از مواضع گفتمانی خود و دیگری، ایجاد گرگاه‌های گفتمانی و بلورینه شدن حول آن‌ها سعی در مرجعیت‌بخشی به ابعاد خود و هم‌زمان، با طرد معانی نشانه‌ها از روایت دیگری سعی در مرجعیت‌زدایی دارند. همچنین، در سطح کلان‌تر آشکار شد خود بازنمایی‌شده دو راوی با یکدیگر تفاوت داشت؛ پیرزاد مایی گفتمانی را تشکیل داد و دولت‌آبادی راوی همه‌چیزدان بود؛ این درحالی بود که هیچ کدام از این دو راوی از پارادوکس‌گریزی نداشتند.

واژه‌های کلیدی: مرجعیت فردی، واسازی، راوی، روایت، سه کتاب زویا پیرزاد، سلوک محمود دولت‌آبادی.

۱. مقدمه

هدف از انجام این پژوهش بررسی نحوه عملکرد ابزارهای زبانی ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت‌بخشی^۱ به‌مثابه یکی از سازوکارهای مشروعیت‌بخشی^۲ روایت در ادبیات داستانی معاصر است. از همین‌رو، تبیین نقش مرجعیت‌بخشی راوی در روایت در این پژوهش حائز اهمیت است. در بسیاری از منابع نظریه‌های روایت و روایت‌شناسی، از نظرهای متفاوت، درباره نقش راوی و نحوه عملکرد او در روایت بحث شده است، اما آنچه در این پژوهش مقصودنظر است بررسی انتقادی نقش راوی به‌مثابه یکی از مواضع گفتمانی مشروعیت‌بخشی به روایت است؛ به این مفهوم که با وجود گزینش داستان توسط خواننده و مراجعه او به داستان نویسنده – به‌مثابه نهاد – برای خوانش آن، راوی چگونه تلاش می‌کند تا با استفاده از ابزارهای زبانی، موضع خود را به‌مثابه راوی همه‌چیزدان و معتبر در روایت پایه‌ریزی کند تا از آن رهگذر داستانش پذیرفتی جلوه کند. در خور توجه آن‌که تلاش راوی در کسب مرجعیت فردی^۳ از حرکت باز نمی‌ایستد، بلکه پایه‌ریزی و ایجاد آن، نقطه آغاز این حرکت است و در گام‌های بعد او تلاش می‌کند تا آن را حفظ کند و تثبیت بخشد.

اهمیت انجام این پژوهش در نگاه انتقادی به موضع گفتمانی راوی در روایت است؛ به بیان دقیق‌تر، راوی چگونه با استفاده از غنای هژمونیک منابع نشانه‌شناختی که در اختیار دارد تلاش می‌کند تا با پنهان شدن در سطور داستان و بهره‌گیری از انواع ابزارهای زبانی، به پایگاه خود مشروعیت و آن را تداوم بخشد. دیگر آنکه روش‌شناسی این پژوهش خوانشی واسازانه را از بحث ون‌لیوون^۴ (2008) درباره مرجعیت‌بخشی به‌دست می‌دهد. و در پایان، تلاش می‌شود تا عملکرد مرجعیت‌بخشی در بخش‌های بررسی‌شده تبیین شود.

نگارندگان با در دست داشتن روش‌شناسی یادشده، به نحو هدفمند بخش‌هایی از داستان را برای انجام این پژوهش برگزیدند که در آن‌ها از میان انواع سازوکارهای مشروعیت‌بخشی صرفاً مرجعیت فردی راوی نمود داشت. سپس، در هر مورد نحوه ایجاد، حفظ^۵ و تثبیت^۶ آن مرجعیت فردی را بررسی کردند.

پرسش اصلی این پژوهش آن است که چگونه دو راوی زن و مرد موردبررسی، یعنی پیرزاد و دولت‌آبادی، با استفاده از انواع سازوکارهای زبانی سعی در مرجعیت‌بخشی به خود و مرجعیت‌زدایی از دیگری – مواضع گفتمانی در داستان و خوانندگان آن – دارند.

فرضیه پژوهش آن است که دو راوی زن و مرد، یعنی پیرزاد و دولت آبادی، با استفاده از مواضع^۸ گفتمانی خود^۹ و دیگری^{۱۰} و ایجاد گره‌گاه‌های^{۱۱} گفتمانی و بلورینه شدن^{۱۲} حول آن گره‌گاه‌ها سعی در مرجعیت‌بخشی به ابعاد خود را دارند و هم‌زمان با طرد معانی نشانه‌ها سعی در مرجعیت‌زدایی از روایت دیگری و حتی خوانش خواننده به‌مثابه دیگری دارند.

۲. پیشینه پژوهش

همان‌گونه که پیش‌تر تبیین شد هدف از این مقاله بررسی نحوه عملکرد فرایندهای زبانی ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی راوی است. با بررسی شمار اندک مطالعات انتقادی انجام‌شده در زبان فارسی درباره مشروعیت‌بخشی آشکار شد که مطالعه صریحی درباره موضوع این پژوهش که بتواند ارتباط مستقیمی با آن برقرار کند، انجام نگرفته است؛ و در مطالعات غیرفارسی، مرجعیت‌بخشی – به‌مثابه یکی از سازوکارهای مشروعیت‌بخشی – در مطالعات انتقادی انواع پیکره‌های سیاسی، مدیریتی، و غیره در قالب سازوکاری مستقل موردتوجه نبوده است؛ و غالباً زیرمجموعه مشروعیت‌بخشی و در جایگاهی ثانوی قرار گرفته است.

از میان مطالعات غیرفارسی می‌توان صرفاً به دو حوزه از مطالعات گفتمانی اشاره کرد: الف) مشروعیت‌بخشی و علوم سیاسی: رخو و ون‌دایک^{۱۳} (۱۹۹۷) سعی در قرار دادن طبقات موردشناسایی خود در مقولات معرفی‌شده ون‌لیوون (۱۹۹۵) را دارند؛ ب) مشروعیت‌بخشی و دانش مدیریت: وار و همکاران (۲۰۰۶)، وار و تیناری^{۱۴} (۲۰۰۸)، و وار (۲۰۱۴) در مطالعات خود با بهره‌گیری از نظر دانش مدیریتی و مطالعات سازمانی، مشروعیت‌بخشی و انواع آن را ازجمله مرجعیت‌بخشی بررسی کرده‌اند. در خور توجه آن‌که مرجعیت‌بخشی در این مطالعات صرفاً از بُعد ایجاد بررسی شده و دو گام دیگر مورد نظر این مقاله یعنی حفظ و تثبیت از نظر دور مانده است.

افزون‌بر مطالعات غیرفارسی زبان یادشده، می‌توان به این مطالعات نیز درباره ادبیات داستانی انگلیسی اشاره کرد که از حیث روش‌شناسی، مبانی نظری و روش مشخصی را در پیش نگرفته‌اند: دان^{۱۵} (۱۹۸۹) در مقاله «انواع مرجعیت راوی در توایس-تلد تیلز (۱۸۳۷) هاوتورن» نحوه عملکرد مرجعیت راوی را – بدون معرفی روش‌شناسی مشخصی – در

مجموعه داستان کوتاه نوشته هاوتورن^{۱۶} بررسی می‌کند. او معتقد است زاویه دید متغیرِ راوی معمولاً مبتنی بر ادعاهای متفاوتِ مرجعیت است؛ در نتیجه، راوی هوشمندانه پاسخ‌های متفاوتی را از خواننده طلب می‌کند. فوجیساوا^{۱۷} (2006) در مقاله «مرجعیت راوی در "دختر راپاچینی": ناهمگنی حقیقت ویژه میان داستان و گفتمان» با ایجاد تمایز میان داستان به مثابه «آنچه در واقع روی داده است (محتوای روایت)» و گفتمان به مثابه «آنچه که در واقع روی داده است، نقل می‌شود (بیان روایت)» (فوجیساوا، ۲۰۰۶، به نقل از O'Neill, 1994, p. 20)، امکانات راوی را در استفاده از زاویه دید شخصیت‌های داستانی برای پنهان‌سازی بخشی از آنچه که در داستان اتفاق می‌افتد، توصیف می‌کند.

با نگاه به مطالعاتِ مشروعیت‌بخشی یادشده درمی‌یابیم فارغ از عدم توجه پژوهش‌های یادشده به مسئله تثبیت مشروعیت که بخش مهمی از این پژوهش را تشکیل می‌دهد، روش‌شناسی‌ها و راهبردها در متون مختلف با یکدیگر تفاوت داشتند و این نبود مگر حسب اقتضای نوع متون و بافت‌های متعلق به آن. از همین رو، نگارندگان این پژوهش نیز بر آنند تا روش‌شناسی پژوهش را با نگاه به ویژگی‌های پدیداری متون ادبی موردنظرشان پایه‌ریزی کنند.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. مبانی نظری

مرجعیت‌بخشی یکی از چهار سازوکار مشروعیت‌بخشی است که ون‌لیوون (2008) آن‌ها را شناسایی و معرفی می‌کند. مرجعیت‌بخشی گونه‌ای پاسخ به پرسش مشروعیت‌بخشی «چون من چنین می‌گویم» است، جایی که «من» کسی است که نوعی مرجعیت به او داده می‌شود (Van Leeuwen, 2008, p. 106). جدول ۱ «مرجعیت‌بخشی و انواع آن» دربرگیرنده انواع مواردی است که در این دسته قرار می‌گیرد:

جدول ۱: مرجعیت‌بخشی و انواع آن (Van Leeuwen, 2008, pp. 106 – 109)

Table 1: Legitimation and its types (Van Leeuwen, 2008, pp. 106 – 109)

انواع مرجعیت‌بخشی	تعریف	نمونه
مرجعیت فردی	مرجعیت مشروع به فردی به دلیل نقش یا موقعیتش در نهادی خاص، داده می‌شود.	مگنس نشست. زیرا آموزگار گفت چنین کند.
مرجعیت کارشناس	مشروعیت به واسطه کارشناسی به دست می‌آید.	برخی کارشناسان می‌گویند بهترین کار بوسیدن کودک است، نه از پشت نگاه کردن و رفتن.
مرجعیت الگو	این نوع مشروعیت بر پیروی مردم از الگوها و رهبران اندیشه استوار است.	آموزگار بخرد راه درست تلفظ نام کودک را می‌یابد.
مرجعیت غیرفردی	مرجعیت قوانین، قواعد و مقررات است.	زنگ تفریح معمولاً وقفه‌ای اجباری در برنامه است.
مرجعیت سنت	این نوع مرجعیت وزنه بسنده‌ای را با عنوان «سنت»، «روال»، «رسم»، و «سنت» با خود حمل می‌کند تا موردچالش قرار نگیرد.	روال این بود که به کودکان پیش‌دبستانی روزانه شیر رایگان داده شود
مرجعیت انطباق	پاسخ به پرسش مشروعیت‌بخشی این است «چون آن کاریست که هرکس دیگری انجام می‌دهد» یا «چون آن کاری است که اغلب مردم انجام می‌دهند»	اکثر آموزگاران سوابق پیشرفت آن‌ها را نگهداری می‌کنند. (بسامد بالا)

آنچه در این مقاله موردتوجه نگارندگان قرار گرفته آن است که چگونه راوی تلاش می‌کند تا مشروعیت و به بیانی دیگر باورپذیری خود و داستان‌ش را بر مبنای مرجعیت فردی خود بنا نهد. از همین رو، از میان انواع مرجعیت فردی، مرجعیت کارشناس^{۱۸}، مرجعیت الگو^{۱۹}، مرجعیت غیرفردی^{۲۰}، مرجعیت سنت^{۲۱}، و مرجعیت انطباق^{۲۲}، فقط نوع نخست است که محوریت اصلی این مقاله را شکل می‌دهد؛ به این معنا که راوی چگونه با استفاده از ابزارهای زبانی، به نقش خود در مقام راوی همه‌چیزدان مشروعیت می‌بخشد و در جهت حفظ و تثبیت آن حرکتش را ادامه می‌دهد تا در نتیجه این تلاش، روایتش به مثابه پیکره‌ای در ادبیات داستانی به منزله یک نهاد، مشروعیت یابد. افزون بر این‌که، چگونه تلاش راوی برای مرجعیت‌بخشی به خود بر بازنمایی

«خود» اثر می‌گذارد؛ به بیان دقیق‌تر، «خود» راوی چگونه در برابر دیگری نمود پیدا می‌کند تا بتواند مرجعیتش را ایجاد و حفظ کند و آن را تثبیت بخشد.

۲-۳. نگاهی به ون‌لیوون (2008) و روش‌شناسی پژوهش

نگارندگان ضمن پذیرش نظر ون‌لیوون (2008) درباره سازوکار مرجعیت‌بخشی و عملکرد آن برآیند تا با تکیه بر نظر لاکلا و موف^{۳۳} (2001) و دریدا^{۳۴} (۱۹۸۳) نگاهی واسازانه به آن داشته باشند تا از این رهگذر بتوانند نگاه دقیق‌تری به مفهوم گفتمانی مفصل‌بندی‌های مرجعیت فردی و نحوه عملکرد پارادوکسی آن داشته باشند.

برخلاف ون‌لیوون که معتقد است «بازبافت‌سازی نه‌تنها دگرذیسی اعمال گفتمانی اجتماعی را به گفتمان‌هایی درباره اعمال گفتمانی اجتماعی، بلکه افزودن مشروعیت‌های ویژه بافتاری را به این اعمال گفتمانی اجتماعی دربرمی‌گیرد (Van Leeuwen, 2008, p. 105)»، مشروعیت‌بخشی افزوده عملی گفتمانی نیست، بلکه خود سازوکار و عملی گفتمانی است که در کنار سایر گفتمان‌ها، حیات خود را دارد. لاکلا و موف در تحلیل درباره تمایز میان پرکتیسی‌های گفتمانی و غیرگفتمانی تصریح می‌کنند که هر ابژه‌ای به‌منزله ابژه گفتمان ساخته می‌شود تا آنجا که هیچ ابژه‌ای خارج از شرایط گفتمانی پدیداری، فرض نمی‌شود (Laclau & Mouffe, 2001, p. 107).

راوی با کسب مشروعیت در روایت، از پارادوکس در امان نمی‌ماند و ذاتاً متن او دچار رویداد^{۳۵} و اسازی می‌شود؛ این درحالی است که ون‌لیوون در انتهای مقاله خود صرفاً به بحران^{۳۶} مشروعیت‌بخشی اشاره می‌کند و آشکار نمی‌کند مقصود او چیست: «در تعمق درباره بحران مشروعیت‌بخشی، باید نه‌تنها مشروعیت‌بخشی، بلکه و ضرورتاً درون‌پیوندهای پیچیده میان پرکتیسی‌های اجتماعی و گفتمان‌هایی که به آن‌ها مشروعیت می‌بخشد، را نیز مورد توجه قرار دهیم» (Van Leeuwen, 2008, p. 123).

۳-۱. اسازی و پارادوکس

دریدا (1983) در مقاله مهم و برجسته خود با عنوان «نامه‌ای به یک دوست ژاپنی» درباره اسازی می‌گوید: «واسازی روی می‌دهد، رویدادی است که منتظر تفکر، آگاهی یا سازمان سوژه، یا حتی مدرنیته نمی‌ماند. ساختار خود را وا می‌سازد». سجودی درباره

واسازی می‌نویسد: «به‌نظر می‌رسد واسازی یعنی همین چرخه پویای ساختار و واسازی ساختار (۱۳۸۷، ص. ۱۴۱)» و ادامه می‌دهد «دریدا معتقد است واسازی یعنی بازکردن، واپاشیدن و رسوب‌گیری از ساختارها» (همان). بنابراین، بنیاد واسازی «بر تلاش برای زدودن پوشش‌هایی است که متن به‌کار برده است تا به نوعی تظاهر کند به ثبات و انسجام معنا: تلاش متن برای آفریدن مرکزهایی «ممتاز» – تقابل‌های دوتایی آشکار و پنهان – با کمک همه انواع اشکال صنایع بلاغی» (برتنز^{۲۷}، ۲۰۰۱، ترجمه سجودی، ۱۳۸۲، ص. ۱۷۲). به بیان دقیق‌تر «دریدا معتقد است مرزبندی‌های میان گفتمان‌ها بی‌اعتبارند و می‌گویند گفتمان‌ها درون یکدیگر نشت می‌کنند» (نجومیان، ۱۳۹۴، ص. ۵۶).

بنابراین با اتخاذ نظر دریدا درباره مفهوم واسازی نمی‌توان باور داشت که ادعای مرجعیت‌بخشی فردی توسط راوی – با وجود تلاش او برای حفظ و تثبیت آن – ثابت و بدون تغییر باقی می‌ماند، زیرا تثبیت گفتمان خودی و همی بیش نیست و در محل نشت گفتمانی یعنی آستانه‌ها مرجعیت راوی فرو می‌ریزند و در وضعیت پارادوکسی^{۲۸} قرار می‌گیرد؛ «پارادوکس (paradox) حضور هم‌زمان دو سوی یک تقابل است چنان‌که تضادی بین دوسویه نباشد» (نجومیان، ۱۳۹۴، ص. ۴۸).

۲-۲-۳. گفتمان و مفصل‌بندی گفتمانی

در تبیین نحوه عملکرد گفتمان خودی و دیگری بر مبنای مرجعیت‌بخشی فردی راوی، نگاه لاکلا و موف (2001) به «مفصل‌بندی^{۲۹} و گفتمان» مورد توجه قرار گرفته است:

هر عمل گفتمانی^{۳۰} را مفصل‌بندی خواهیم نامید که میان عناصر رابطه‌ای را برقرار سازد به نحوی که در نتیجه عمل گفتمانی مفصل‌بندی، هویت آن‌ها تعدیل شود. کلیت ساختاریافته را که از عمل گفتمانی مفصل‌بندی نشئت می‌گیرد، گفتمان می‌نامیم. مواضع متفاوت را، تا آنجا که درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده نمود می‌یابند، وقته^{۳۱} خواهیم نامید. در مقابل، هر تفاوتی را که به‌لحاظ گفتمان مفصل‌بندی نشده باشد، عنصر^{۳۲} خواهیم نامید (Laclau & Mouffe, 2001, p. 105).

همان‌گونه که در مقدمه شرح آن آمد هدف این مقاله بررسی فرایندهای زبانی ایجاد، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی است؛ در این اعمال گفتمانی – به‌ویژه تثبیت – راوی با استفاده از مفصل‌بندی‌های خود و ایجاد وقته‌های گفتمانی تلاش می‌کند تا معنا را تثبیت کند تا از این طریق، در حفظ مرجعیت خود توفیق یابد. بنابر عقیده لاکلا و موف «هر گفتمانی به‌مثابه

تلاشی برای سلطه بر زمینه گفتمان‌مندی^{۳۳} بر ساخته می‌شود تا از جریان تفاوت‌ها جلوگیری کند. ما این نقاط گفتمانی ممتازِ تثبیتِ نسبی را نقاط گره‌گاهی^{۳۴} می‌نامیم (ibid, p. 112)؛ از همین رو، راوی با تثبیت نسبی پایگاه خود نزد خوانندگانش داستان خود را باورپذیر جلوه می‌دهد و آنان را با خود هم‌صدا می‌کند.

بنابراین، به پیروی از ون‌لیوون (2008)، از راوی داستان می‌پرسیم: «چرا باید روایت تو را بپذیرم؟» و باتکیه بر آرای لاکلا و موف (2001) و دریدا (1983) بررسی خواهیم کرد چگونه متن خود را واسازی می‌کند و راوی با مفصل‌بندی گفتمانی خودی و دیگری، در وضعیت پارادوکسی قرار می‌گیرد.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. داستان سلوک از محمود دولت آبادی

راوی/ قیس شاعری است که در زمان حال روایت از عشقِ نافرجام خود به مهتاب (نیلوفر، مه‌اما، و ...) و آشفتگی خانواده نیلوفر برای خواننده روایت می‌کند. او در روایت تلاش می‌کند به عشق خود به‌منزله امر مقدس مشروعیت بخشد، آن را حفظ کند و جدایی میان خود و مهتاب را برعهده خواهر مهتاب یعنی فزه فرافکنی کند و گاه متهم اصلی را خود مهتاب می‌داند. مهتاب مادری به نام جان‌باجی، پدری به نام سینمار، برادری به نام اردی، و سه خواهر به نام‌های فزه، فخمیه، و آزاده دارد. براساس توصیف‌های راوی/ قیس، فزه به‌دلیل عدم جذابیت‌های ظاهریِ مردپسندانه، به مهتاب حسادت می‌ورزد و ظاهراً تنها کسی است که جدایی از قیس را در گوش مهتاب زمزمه می‌کند. اردی در مشاجره پرسروصدایی سیلی پدر را با سیلی پاسخ می‌دهد و حاکمیت را در خانه از آن خود می‌کند. راوی/ قیس که در اثنای داستان قصد کرده است مهتاب را به قتل برساند؛ در پایان، از کشتن مهتاب در می‌گذرد.

۴-۲. تحلیل و شناسایی سازوکارها در بخش‌های منتخب از سلوک

۴-۲-۱. استفاده از نقل‌قول مستقیم

راوی از احترام زنی نسبت به قیس می‌گوید «قیس را می‌شناسد، خیلی خوب می‌شناسدش» و

در ادامه برای مشروعیت بخشیدن به گفته خود، با تکیه بر مرجعیت فردی آن زن نقل قول مستقیمی را از او می‌آورد که مؤید و توجیه‌کننده ادعایش باشد «بارها بر زبانش گذشته که "از همه بهتر می‌شناسمت!"». بنابراین این نقل قول کارکرد دوسویه دارد: نخست مشروعیت بخشیدن به بخشی از روایت با استفاده از مرجعیت فردی یکی از مواضع گفتمانی درون داستان؛ دوم حرکت در جهت حفظ و تثبیت مرجعیت بخشی به راوی که روایتش را با مرجعیت خود آغاز کرده بود.

۲-۲-۴. تغییر وجه و نمود فعل‌ها

راوی/ قیس برای مشروعیت بخشیدن به آگاهی خود از عمل‌های گفتمانی «آن مرد» از تبدیل وجه^{۳۰} فعل از التزامی به اخباری و نمود^{۳۱} آن از ناقص به کامل استفاده می‌کند «طرف سنگ گورها هم نمی‌رود [...] باریکه راه شنی را پیش می‌رود تا در نقطه‌ای بایستد و می‌ایستد و [...]». در ادامه، راوی خود را از قیس جدا می‌کند و می‌گوید «قیس هم می‌ایستد» و مرجعیت فردی عاملیت خود را به مثابه راوی همه‌چیزدان حفظ می‌کند. راوی در توالی دو فعل «بایستد» و «می‌ایستد» نخست با استفاده از مرجعیت فردی خود از بایستگی وقوع فعلی می‌گوید که باید رخ دهد، اما هنوز نداده است. سپس، در تداوم همان جمله، با تغییر نمود فعل خبر از وقوع آن می‌دهد و با همین ابزار مرجعیت فردی خود را حفظ و تثبیت می‌کند.

۳-۲-۴. بازنمایی اغراق‌آمیز مرجعیت فردی خود

راوی برای بازنمایی مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود به ساحت «باطن» «قیس» راه باز و درباره آن قضاوت می‌کند و برای مشروعیت بخشیدن به آن، با نمود فعل – از کامل به ناقص (استمراری) – بازی می‌کند تا نشان دهد آنچه می‌گوید همیشگی است: «به ظاهر شاید هیچ چیز نشده بود، اما در باطن چرا؛ در باطن چلانده شده بود. چلانده می‌شد». راوی در اینجا ابتدا با تکیه بر مرجعیت فردی خود ابتدا ادعا می‌کند «در باطن چرا»؛ در گام بعد، با بازی در نمود فعل در دو مرحله ابتدا در جهت حفظ مرجعیت خود و سپس تثبیت آن قدم می‌گذارد.

۴-۲-۴. پاسخ‌دادن به پرسش‌های مواضع گفتمانی

راوی پرسش‌های قیس را طرح می‌کند «دیگر از هیچ حادثه‌ای حیرت نمی‌کند قیس و این بار هم مبهوت این‌که نمی‌داند چرا چنین غافلگیر شده است؛ چرا چنین غافلگیر ...؟ نه از آن بود که باور کرده بود؟» و با استفاده از مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود به پاسخ دادن آن

برمی‌آید «چرا، باور کرده و خود را به تمام و کمال واگذارده به باور خود، به یقین خود». در خور توجه آن‌که راوی برای حفظ و تثبیت مشروعیت پاسخ خود، از قید حرف‌اضافه‌ای «به تمام و کمال» استفاده می‌کند. پس همان‌گونه که ملاحظه کردیم راوی ابتدا با تکیه بر مرجعیت فردی خود پرسش ذهنی قیس را طرح کرد؛ سپس، برای حفظ و ارتقای سطح مرجعیت خود آن را پاسخ گفت و نهایتاً، با استفاده از قید گروه حرف اضافه‌ای آن تثبیت کرد.

۵-۲-۴. مرجعیت فردی ذاتی راوی و مرجعیت برساخته‌ی مواضع گفتمانی (جداسازی خود از دیگری)

جداسازی خود راوی را از مواضع گفتمانی داستان – به‌مثابه‌ی دیگری – می‌توان در مورد ۴-۲-۴ مشاهده کرد، اما این مورد چنان حائز اهمیت است که می‌توان آن را سازوکاری مستقل قلمداد کرد. برای نمونه، راوی سعی در مشروعیت بخشیدن به وقته‌های گفتمانی قیس یعنی «مدار تنهایی» و «تجرد ازلی» را دارد و می‌گوید «*تو اینجا چه می‌کنی؟ چگونه و چرا به این سوی دنیا پرت شده‌ای و چه می‌جویی؟*» [...] ایوب‌وار زیستن؛ نه شایان موهبت که سزاوار خواری می‌نماید [...] در این بخش از داستان، راوی با استفاده از تغییر در قلم ماشین‌نویسی داستان – قلم سیاه خمیده، تلاش می‌کند تا ابتدا با استفاده از مرجعیت فردی قیس و سپس، مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود به وقته‌های گفتمانی یادشده مشروعیت بخشد. راوی در جای دیگر داستان با جداسازی قیس از خود، شعری را از دست‌نوشته‌های قیس با تکیه بر مرجعیت فردی او می‌آورد که در آن وقته‌های گفتمانی زن را – مانند «سپید اندامی» و «سپیدی خالص» – از زاویه دید قیس برمی‌شمرد. بنابراین، ملاحظه می‌شود که این جداسازی میان راوی به‌مثابه‌ی خود و قیس به‌مثابه‌ی دیگری و بازنمایی پرسش و پاسخ ذهنی میان آن‌ها، گواه از همه‌چیزدانی راوی دارد و تلاشی است برای تثبیت مرجعیت راوی.

۶-۲-۴. استفاده از پیش‌انگاری

راوی/ قیس با تکیه بر مرجعیت فردی خود «معجزه» بودن را در قالب یک پرسش و به‌صورت پیش‌انگاری به مهتاب نسبت می‌دهد «آیا او خود نمی‌دانست که یک معجزه است؟!». همچنین، راوی/ قیس برای مشروعیت بخشیدن به «بی‌کس» بودن خود کار را با پیش‌انگاری در قالب پرسشی آغاز می‌کند «و من – شگفتا! – چه بی‌کس هستم؟! آه...» و سپس، برای مشروعیت بخشیدن به آن، خود را خطاب می‌سازد تا «بی‌کس» بودن خود را با استفاده از خطابی به خود

بازنمایی کرده باشد: «آه... ای شاعر! تو فقط روی صحنه می‌درخشی در شعر و ...». راوی که با استفاده از مرجعیت فردی خود پرسشی استفهامی را طرح کرده است با طرح پیش‌انگاری در آن پرسش برای ارتقا و حفظ مرجعیت خود اقدام می‌کند؛ آنگاه با موردخطاب قراردادن خود بر پیش‌انگاری «بی‌کس» بودن تأکید و مرجعیت خود را تثبیت می‌کند.

۷-۲-۴. حیوان‌پنداری دیگری

راوی/ قیس برای مشروعیت بخشیدن به «اما عشق در عرش باقی نمی‌ماند»، پای «زبانِ سوم شخص» را به میان می‌آورد و درباره آن حیوان‌پنداری می‌کند تا از شأن انسانی «زبان» دیگری ارزش‌زدایی کرده باشد و هم‌زمان، با استفاده از بازباخت‌سازی، به ساحت خود در مقام انسان در عشق مشروعیت داده باشد «در عشق، زبانِ سوم شخص اگر به عسل هم آغشته باشد، کیسه زهر در خود نهفته دارد». لازم است اشاره شود که او در جای دیگری از داستان می‌گوید «زن می‌تواند زیر دندان چپ خود کیسه زهری رقیق داشته باشد که در نفس خود آن را به سم تبدیل کند» که گویی «زن» نزد راوی/ قیس ماری باشد که «زیر دندان» «کیسه زهری» دارد. بنابراین، راوی در اینجا نخست با استفاده از مرجعیت فردی خود ادعایی می‌کند و سپس، برای حفظ مرجعیت خود و مشروعیت آنچه ادعا کرده است آن را به «زبان سوم شخص» فرافکنی می‌کند، و در پایان، برای تثبیت مرجعیت خود و مشروعیت ادعای خود درباره دیگری حیوان‌پنداری می‌کند به نحوی که گویی دیگری «کیسه زهر» در دهان داشته باشد.

۸-۲-۴. قیاس برای ارزش‌گذاری و ارزش‌زدایی

راوی/ قیس با تکیه بر مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود برای مشروعیت بخشیدن به نوع رابطه قیس با مهتاب در زمان پیش از «دکتر» با استفاده از قیاس رابطه مهتاب با قیس و دکتر روایت می‌کند تا از این رهگذر، رابطه نخست را ارزش‌گذاری و رابطه دوم را ارزش‌زدایی کرده باشد.

همیشه، در پایان گفت‌وگو با قیس، یک واژه بود که دست‌کم دوبار تکرار می‌شد، [...] و نیلوفر «خُب، خُب!» و گفت‌وگو پایان می‌یافت، اما این بار نیلوفر بی‌هیچ تأکیدی در جواب، به نحوی عام و عادی گفته بود «خوب» و گوشه را سرجایش گذاشته بود.

راوی همه‌چیزدان با تکیه بر مرجعیت فردی خود دو رابطه را قیاس می‌کند و در ادامه

برای حفظ مرجعیت خود و مشروعیت آنچه گفته است، کلام خود را تداوم می‌بخشد که «گفته بود «خوب» و گوشی را سرجایش گذاشته بود».

۹-۲-۴. انتقال در مرجعیت فردی

راوی/ قیس — ضمن نقل قول از دست‌نوشته‌های «آن مرد» — می‌پرسد «پس آیا همه آنچه را که گذشت، باید کابوسی آمیخته با فریب ارزیابی کنم؟» و برای مشروعیت بخشیدن به «کابوس آمیخته با فریب» روایتی را در زمان گذشته آغاز می‌کند که یک سرش مهتاب است و سر دیگر آن قیس «با هر بار رخنه او [...] پوست می‌افکنم و نو می‌شدم؛ [...]»؛ و سپس، صرفاً چگونگی آن فریب، در قالب پیش‌انگاری، را موردپرسش قرار می‌دهد «آری... او، پنداشته بودم از جوهر وجود من است و هنوز هم نمی‌دانم چگونه گم و ناپدید شد در لایه — لایه‌های غش و قلب». راوی/ قیس تلاش می‌کند تا مرجعیت فردی خود را بدون قراردادن هرگونه حد و مرزی بین سطح گفتار خود و دست‌نوشته‌های آن مرد، به دست‌نوشته‌ها انتقال دهد؛ او عمل‌های گفتمانی دوطرفه میان مهتاب و آن مرد را در زنجیره مجاز مرسل بازگویی می‌کند که در محور جانشینی زیر مقوله «کابوس آمیخته با فریب» قرار می‌گیرند. بنابراین راوی با انتقال مرجعیت فردی به قیس — که در عین حال به‌نحوی جداسازی خود از دیگری است — مرجعیت فردی خود را حفظ و تثبیت می‌کند.

۱۰-۲-۴. فرافکنی مرجعیت فردی

راوی برای مشروعیت بخشیدن به سخن فزه «لازم نیست باز هم بگویی که قیس تو را بزرگ کرده!»، از زبان فزه ادامه می‌دهد «اما او باید گفته باشد، باید گفته باشد که ... آخر او مرا آدم کرد!»؛ همان‌گونه که ملاحظه می‌شود راوی نقل قول خود را با استفاده از مرجعیت فردی فزه و فرافکنی کلام خود به مرجعیت فردی او در روایت می‌آورد و در ادامه، از ارزش‌گذاری اخلاقی «آدم» برای مشروعیت بخشیدن به ادعای خود استفاده می‌کند. بنابراین راوی با تکیه بر مرجعیت فردی خود، آن را به دیگری داستان فرافکنی می‌کند تا مرجعیت خود و مشروعیت کلامش را حفظ و تثبیت کرده باشد.

۱۱-۲-۴. مرجعیت انطباق

راوی برای حفظ مشروعیت مرجعیت فردی خود در مقام راوی همه‌چیزدان، نخست از مرجعیت انطباق «انسان» برای بازنمایی عدم توانایی انسان و خودش استفاده می‌کند.

شاید لازم نباشد انسان همه چیز را در عمل آزموده باشد تا آنچه می‌گوید نزدیک به واقع باشد. خاصه در واقعه مرگ انسان نمی‌تواند آنچه می‌گوید مبتنی بر تجربه باشد و سپس، با استفاده از «من» بر مرجعیت کارشناسی خود - به واسطه «اطمینان» از «حقیقت» - تأکید می‌کند «اما من به یک حقیقت مهم در امر مرگ اطمینان دارم و آن این است که انسان تا پشت نکرده باشد، مرگ بر او چیره نمی‌شود.

راوی در ابتدا مرجعیت انطباق دیگری را همراه مرجعیت فردی خود می‌کند و در گام بعد با ایجاد تقابل - با استفاده از «اما» - ضمن مشروعیت‌زدایی از دیگری، مرجعیت فردی خود را حفظ می‌کند و به روایتش مشروعیت می‌دهد.

۴-۲-۱. مرجعیت فردی - استعلایی

راوی با تکیه بر مرجعیت فردی - استعلایی همه‌چیزدان خود مشروعیت از «باور نداشت» سنمار می‌زداید «معمار سنمار که به وجود روح در تن باور نداشت، شگفتا که خود به روح تبدیل شده بود در گذار از دریچه مرگ!». راوی ابتدا با تکیه بر مرجعیت فردی خود از «باور نداشت» «سنمار» می‌گوید و سپس، با طرح شگفتی خود از «روح» «سنمار» مرجعیت فردی خود را استعلا می‌بخشد.

۴-۳. مجموعه داستان سه‌کتاب زویا پیرزاد

سه کتاب مجموعه داستان‌های کوتاهی از زویا پیرزاد است که هر داستان آن از مواضع گفتمانی مستقلی برخوردار است؛ البته گاه میان داستان‌ها پیوندهای کوتاه و سستی برقرار می‌شود. اما آنچه که سبب گزینش این مجموعه داستانی در برابر کتاب سلوک دولت‌آبادی شده است پایگاه پیرزاد در مقام راوی سه کتاب است که او را در مقام نویسنده زن به لحاظ گفتمانی - جنسیتی در مقابل دولت‌آبادی قرار می‌دهد.

۴-۴. تحلیل بخش‌هایی از سه‌کتاب

۴-۴-۱. کارگفت تعهدی

راوی اول شخص در داستان «قصه خرگوش و گوجه فرنگی» با تکیه بر مرجعیت فردی، کارگفت تعهدی^{۳۷} خود را اعلام می‌کند «هر روز با خودم می‌گویم "امروز داستانی خواهم

نوشت " و سپس، با استفاده از توجیه عقلانی هدف‌محور «اما شب، بعد از شستن ظرف‌های شام خمیازه می‌کشم» و نیز مرجعیت فردی «فردا، حتماً خواهم نوشت» از تعهد خود مشروعیت می‌زداید و تعهد دیگری را پایه می‌ریزد. بنابراین کارگفت تعهدی زن – «امروز داستانی خواهم نوشت» – به‌لحاظ مؤثر شدن از سازوکارهای مشروعیت‌بخشی در وضعیتی پارادوکسی قرار می‌گیرد. از همین رو، راوی با ادای مجدد کارگفتی تعهدی تلاش می‌کند تا مرجعیت فردی خود و مشروعیت روایتش را حفظ کند.

۲-۴-۲. ماسازی

در آغاز داستان «همسایه‌ها»، راوی مفصل‌بندی گفتمان زنانه‌ای را بازنمایی می‌کند و برای مشروعیت بخشیدن به ادعاهایش درباره آن در زمان «هر روز» و مکان «آشپزخانه»، از ساختار روایت‌های موازی برای بازنمایی عمل‌های گفتمانی و ماسازی مواضع گفتمانی زنانه بهره می‌گیرد. «من در آشپزخانه شام درست می‌کنم. زن همسایه هم در آشپزخانه‌اش شام درست می‌کند» و «شوهرم بعد از شام روزنامه می‌خواند. من ظرف‌های شام را به آشپزخانه می‌برم. زن همسایه در آشپزخانه‌اش ظرف می‌شوید. من به فکر ناهار فردا هستم». همان‌گونه که می‌نگرید راوی با استفاده از کارگفت تعهدی «به فکر ناهار فردا هستم»، سعی در تثبیت مفصل‌بندی گفتمان زنانه‌ای دارد که زمانش «هر روز» و مکانش «آشپزخانه» است. راوی برای بازنمایی یادشده به مرجعیت فردی خود بسنده نمی‌کند و از مرجعیت فردی «زن همسایه» نیز استفاده می‌کند تا با کنار هم قراردادن آن‌ها مایی را بسازد و از این رهگذر بتواند مرجعیت فردی خود را حفظ و تثبیت کند.

۳-۴-۲. رابطه مجاز مرسلی

در داستان «یک زندگی»، زمان تکرارشونده نقش مهمی را برای روایت و مشروعیت‌بخشی به ساختار گفتمان زنانه دارد. راوی می‌گوید «زن از پنجره حیاط را نگاه می‌کند. درخت شکوفه کرده است. زن چند طره موی سفید را از پیشانی پس می‌زند. چهل و یکمین بار است که شکوفه کردن درخت را می‌بیند». راوی با استفاده از رابطه مجاز مرسلی «زن» با «پنجره» – به‌مثابه مجاز مرسلی از مکان گفتمانی زن یعنی خانه – چهل و یک سال از سپری شدن زندگی او در آن خانه را بازنمایی می‌کند. او با تکیه بر مرجعیت فردی خود توالی جملات کوتاهی را به رشته تحریر درمی‌آورد و در آن‌ها «زن» را معرفی و تلاش

می‌کند تا با معرفی مکان «پنجره حیاط» و مدت زمان زندگی او در آنجا «چند طره موی سفید» و «چهل و یکمین ... شکوفه کردن»، خواننده را لحظه‌لحظه با خود همراه سازد.

۴-۴-۴. استعاره

در انتهای داستان «مگس»، عالیه از پدر یاسمن مشروعیت می‌زداید و «مگس» وارد داستان می‌شود. راوی با استفاده از مرجعیت فردی «یاسمن» می‌نویسد «دست یاسمن با روزنامه لوله‌شده بالا می‌رود و روی درگاهی پنجره پایین می‌آید. وزوز مگس قطع می‌شود». او برای مشروعیت بخشیدن به وقوع عمل گفتمانی یاسمن که به واسطه مجاز مرسل «دست یاسمن» بازنمایی می‌شود، از توجیه عقلانی - ابزاری هدف‌محور^{۳۸} «وزوز مگس قطع می‌شود» استفاده می‌کند. و برای تثبیت مشروعیت آن با استفاده از مرجعیت فردی «عالیه» می‌نویسد «عالیه فکر می‌کند "بی وزوز مگس اتاق چه ساکت و بی‌صداست"». چنانچه ملاحظه می‌شود «مگس»ی که در فکر عالیه هست از نوع اسم جنس است و قابلیت استعاره‌پذیری بالایی دارد؛ از همین رو، همچون بخش‌های قبلی داستان، «مگس» در محور جانشینی در جای پدر یاسمن نشست. راوی - با تکیه بر مرجعیت فردی خود - به‌منظور حفظ مشروعیت استعاره خود از مرجعیت فردی «یاسمن» و «عالیه» استفاده می‌کند، تا مرجعیت فردی خود را حفظ و تثبیت کند و آن را به «ما»ی گفتمانی ارتقا دهد.

۴-۴-۵. زمان‌بندی تکرارشونده

راوی در داستان «مگس» برای بازنمایی نقش محوری شوهر عالیه در انجام عمل‌های گفتمانی عالیه، می‌گوید «عالیه می‌گوید "آره. چکار کنیم؟" روزی که خبر دادند مادر عالیه مُرده عالیه به شوهرش گفت "حالا باید چکار کنم؟"». همان‌گونه که ملاحظه می‌شود او برای مشروعیت بخشیدن به وابستگی بازنمایی‌شده از زمان‌بندی تکرارشونده^{۳۹} «روزی که [...]» - که نقلی از گذشته است - و نیز تکرار «چکار کنیم؟» در زمان حال و گذشته استفاده می‌کند. به بیان دیگر، راوی با استفاده از مرجعیت فردی خود برای مشروعیت دادن به روایت خود درباره عالیه از مرجعیت فردی خود عالیه استفاده می‌کند تا مرجعیت فردی خود را با بازنمایی جملات تکراری در بستر زمان از زبان عالیه، حفظ کند.

۴-۴-۶. توصیف عمل گفتمانی

راوی در داستان «مگس» با استفاده از مرجعیت فردی عالیه می‌نویسد «عالیه رو به

حیات، پشت به شوهرش و یاسمن می‌گوید "هفده سالش شده، حق داره کارهایی رو که دوست داره بکنه". بازنمایی عالی به در مکان به نحوی است که او به شوهر و دخترش «پشت» کرده است و با این عمل گفتمانی، در وضعیتی پارادوکسی، از مرکزیت مرد در عمل‌های گفتمانی در گفتمان زنانه مشروعیت می‌زداید و هم‌زمان به خود مشروعیت می‌بخشد. به بیان دیگر، راوی – با مرجعیت فردی خود – زن را در مکان به گونه‌ای بازنمایی می‌کند که در هنگام نقل قول، مرجعیت فردی عالی غلیظتر نمود می‌کند و از همین رو، مرجعیت فردی راوی حفظ و تثبیت می‌شود.

۴-۷. ارزش‌گذاری انتزاعی

در داستان «مثل بهار»، شاهد جابه‌جایی در زمان داستان هستیم به نحوی که دخترک، زن جوانی می‌شود و مادرش، زنی با هیکل سنگین. راوی گفت‌وگویی را میان این دو زن درباره «لباس سبز گلدار چروک» با «بوی نفتالین» بازنمایی می‌کند. «زن جوان گفت "یادته؟" مادر هیکل سنگینش را به صندوق تکیه داد و خندید. "من یادمه. تو چطور یادته؟". او برای مشروعیت بخشیدن به پاسخ مثبت «زن جوان» ضمن استفاده از مرجعیت فردی او از ارزش‌گذاری انتزاعی – مبتنی بر مجاز مرسل و تشبیه – در کلامش نیز استفاده می‌کند «زن جوان لباس را نوازش کرد. "مثل بهار بودی"». راوی در ابتدای این داستان از جوانی مادر دخترک می‌گوید و در انتهای داستان با تکیه بر مرجعیت فردی خود، از زبان «زن جوان» لباس مادر را ارزش‌گذاری می‌کند تا مرجعیت فردی خود را حفظ کند.

۴-۸. توجیه عقلانی - ابزاری

در داستان «یک جفت جوراب»، راوی با استفاده از مرجعیت فردی زن، خواسته او را یعنی خروج از خانه برای خرید یک جفت جوراب ارزش‌گذاری می‌کند و برای آن توجیه عقلانی - ابزاری هدف‌محور به دست می‌دهد «آره، واجبه. برای مهمونی امشب جوراب ندارم. نترس. زود برمی‌گردم». در ادامه، راوی خروج زن را از خانه با استفاده از قید و افعال به کاررفته که بر شادی زن در انجام عمل گفتمانی خود دلالت دارد، همراهی می‌کند: «خندید و شکلک درآورد. بعد در را بست و زمزمه‌کنان از پله‌ها سرازیر شد». او با تکیه بر مرجعیت فردی خود، زن داستان را همراهی می‌کند – که گویی مایی گفتمانی میان راوی با یکی از مواضع گفتمانی درون داستان شکل گرفته باشد – و به او نیز مرجعیتی را می‌بخشد

تا بتواند در گفت‌وگوی میان آن‌ها از مرد مشروعیت بزدايد؛ از این رهگذر، مرجعیت فردی راوی حفظ و تثبیت می‌شود.

۹-۴-۴. نقض اصل ارتباط گرایس

در داستان «طعم گس خرمالو»، راوی برای مشروعیت بخشیدن به اهمیت مکان، یعنی «خانه‌ای برای خانمی»، در مفصل‌بندی گفتمان زنانه می‌گوید «خانم هر شب در یکی از اتاق‌ها می‌خوابید و شهر که بمباران می‌شد زیر لب دعا می‌خواند، و با صدایی کمی بلندتر به شازده می‌گفت "شما برو!" و در ادامه، با تکیه بر مرجعیت فردی «شازده»، کارگفت اعتراضی او را ارائه می‌کند «شازده می‌گفت «یعنی یک مشت سنگ و آجر —». راوی برای مشروعیت‌زدایی از کارگفت مرد، اصل ارتباط^{۱۰} گرایس^{۱۱} را توسط «خانم» و بازنمایی عمل گفتمانی ارزش‌زدای زن نسبت به کلام مرد، نقض می‌کند «خانم زیر لب دعا می‌خواند. شازده سر در نمی‌آورد». راوی برای حفظ و تثبیت مرجعیت خود و مشروعیت روایت، «خانم» را با مرجعیت دادن، بازنمایی عمل گفتمانی، و نقض اصل گرایس همراهی می‌کند.

۱۰-۴-۴. فرافکنی مرجعیت فردی

در داستان «طعم گس خرمالو»، راوی با استفاده از مرجعیت فردی «شوهر» می‌گوید «خانم، رضایت بدهید. بفروشدش جایی کوچک‌تر بگیریم». سپس، با تکیه بر مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود نخست به عمل گفتمانی ارزش‌زدای «خانم» اشاره می‌کند «خانم [...] از هر جا ایستاده یا نشسته بود سر می‌گرداند طرف پنجره‌ای رو به حیاط»، آنگاه از فرافکنی مرجعیت فردی «پدر عروس» در نقل‌قول «خانم» برای تثبیت مشروعیت‌زدایی استفاده می‌کند «نور به قبرش ببارد. روزی که اجازه داد وصلت ما سر بگیرد گفت 'خانه نمیدم که فردای روز بفروشی خرج سفر فرنگ شازده کنی'». تا پیش از این، مرجعیت فردی راوی توسط مرجعیت فردی یکی از مواضع گفتمانی حفظ و تثبیت می‌شد، اما در اینجا راوی با استفاده از نقل‌قولی تودرتو از مرجعیت «خانم» و «پدر عروس» استفاده می‌کند تا موضع خود را تثبیت کند و روایتش را مشروعیت داده باشد.

۵-۴. پارادوکس در نوشتار دو نویسنده

مشاهده کردیم چگونه دو نویسنده زن و مرد برای مشروعیت بخشیدن به گفتمان خودی و

مشروعیت‌زدایی از گفتمان دیگری تلاش کردند. در مواردی محدود به پارادوکس در روایت آن‌ها نیز اشاره کردیم. اکنون به دو نمونه دیگر می‌پردازیم تا نشان دهیم چگونه دو راوی یادشده به‌رغم تلاش برای مشروعیت بخشیدن به خودی یعنی همان کسب، حفظ و تثبیت مرجعیت فردی، همواره دچار لغزش‌هایی می‌شوند که از آن گریزی نیست؛ به‌نحوی که گویی ویژگی ذاتی هر گفتمان و فراتر از آن هر متنی پارادوکسی است که بر دوش می‌کشد.

دولت‌آبادی تلاش می‌کند تا با استفاده از مرجعیت فردی خود، مفصل‌بندی گفتمان زنان – خواهران مهتاب – را با استفاده از صفت‌هایی در قالب توصیف‌هایی بازنمایی کند «زنان جادویی»، «زنان افسون‌کار»، «صدایشان هر صدایی را می‌خورد»، «قهقهه‌هایشان می‌خراشد مغز مکبث را»، «سفیدی چشم‌هایشان عین وقاحت [...]»، «دندان‌هایشان [...] به رنگ صابون جلوه می‌کنند». راوی/قیس در وضعیت پارادوکسی به نقل‌قولی از فحیمه در خطاب به مهتاب اشاره می‌کند «پر از غیض و تناقض و حسد و آرزو "تو هم داری می‌شوی سی‌ساله؛ بگذار یکی بالاسرت باشد که اقلاً هرکسی دست روت بلند نکند!" راوی همگام با مشروعیت‌زدایی از خواهران مهتاب به‌مثابه گفتمان دیگری از مرجعیت فردی فحیمه – مشروعیت به گفتمان دیگری – استفاده می‌کند تا هم به گفتمان مردانه «بگذار یکی بالاسرت باشد که [...]» مشروعیت بخشیده باشد و هم با یادآوری «تو هم داری می‌شوی سی‌ساله» به مهتاب، از تعلل قیس مشروعیت زدوده باشد.

پیرزاد در داستان کوتاه «گل‌های وسط آن رو تختی» «مادر بزرگ» را درون مفصل‌بندی گفتمان زنانه در وضعیتی پارادوکسی قرار می‌دهد. او با تکیه بر مرجعیت فردی همه‌چیزدان خود به عمل گفتمانی «روشنک» مشروعیت می‌بخشد و می‌گوید «حالا گل‌هایی که می‌بافت زیبا و یکدست بود» و با استفاده از مرجعیت الگوی «مادر بزرگ» از آن مشروعیت می‌زداید «اما مادر بزرگ می‌گفت "هنوز به کار وسط روتختی نمی‌آیند"» و برای مشروعیت‌بخشیدن به آن از توجیه عقلانی – ابزاری هدف‌محور استفاده می‌کند «[...] برای وسط روتختی باید قشنگ‌ترین گل‌ها را ببافیم».

۵. نتیجه

اهمیت و نوآوری این پژوهش همان‌گونه که در ابتدای مقاله تبیین شد از دو بُعد نشئت

می‌گیرد؛ نخست، غنای هژمونیک منابع نشانه‌شناختیِ راویان برای مشروعیت بخشیدن به مرجعیت فردی خود و دوم، روش‌شناسی انتقادی پژوهش.

با بررسی بخش‌های گزینش‌شده از داستان‌های سلوک و سه کتاب که در آن‌ها مرجعیت فردی نمود داشت و تحلیل نحوهٔ ایجاد، حفظ و تثبیت آن‌ها مشاهده کردیم تنوع سازوکارهای خرد زبانی بسیار فراوان بود و آنچه که بررسی شد معطوف به وجه غالب ابزارها و راهبردهای زبانی به‌کاررفته صرفاً با محوریت مرجعیت فردی هر نویسنده بود؛ این‌که چگونه دو نویسنده تلاش کردند تا با کسب، حفظ، و تثبیت مشروعیت و مرجعیت فردی، روایت خود را نزد خوانندگان باورپذیر ارائه کنند. در این سطح مشاهده کردیم دو راوی از ایجاد مرجعیت فردی تا تثبیت آن حرکت کردند؛ به بیان دقیق‌تر، آن‌ها عمل گفتمانی خود را از مفصل‌بندی گفتمانی، ایجاد وقته‌های گفتمانی، و طرد عناصر به حاشیهٔ مفصل‌بندی آغاز می‌کردند و پس از آن؛ برای تثبیت نسبی – یا همان وهم تثبیت – مرجعیت فردی خود، آن وقته‌ها را به نقاط گره‌گامی تبدیل می‌کردند.

اما تفاوت در سطح کلان‌تری از راهبردهای زبانی خرد میان دو نویسنده مشاهده می‌شود. در این سطح، آنچه دولت‌آبادی را – به‌مثابهٔ نویسنده‌ای برخاسته از مفصل‌بندی گفتمان مردانه – از پیرزاد – نویسنده‌ای برخاسته از مفصل‌بندی گفتمان زنانه – متفاوت می‌کند همانا «خودی» است که این دو نویسنده تلاش در بازنمایی آن دارند.

راوی خود یکی از مواضع گفتمانی داستان است و با نوع ارتباطی که در داستان با سایر مواضع گفتمانی در ساختار روایت و با خوانندگان برقرار می‌کند به خود و دیگری، درون و نسبت‌به داستان شکل می‌دهد. دولت‌آبادی با استفاده از نقل‌قول مستقیم، بازنمایی اغراق‌آمیز مرجعیت فردی خود، پاسخ‌دادن به پرسش‌های مواضع گفتمانی، مرجعیت فردی ذاتی، و ... خود را راوی‌ای بازنمایی کرد که پیوسته در تلاش است تا جایگاه خود را به‌مثابهٔ راوی همه‌چیزدان تثبیت کند. از همین رو، نسبت به مواضع گفتمانی خودیِ مردانه در معرض پارادوکس قرار گرفت. افزون آن‌که مشاهده کردیم او نسبت‌به گفتمان دیگری نیز در همان موضع قرار گرفت. از سوی دیگر، پیرزاد به‌رغم تلاش – همچون دولت‌آبادی – برای مشروعیت دادن به روایت و سازوکارهایش، با استفاده از کارگفت تعهدی، ماسازی، زمان‌بندی تکرارشونده، نقض اصل گرایس، و ... «خودی» را بازنمایی کرد که بیشتر به‌مثابهٔ

«ما»ی گفتمانی زنانه شکل گرفت؛ «ما»ی گفتمانی پیرزاد از هویتی انتقادی برخوردار است که در تقابل با مرد سنتی قرار می‌گیرد و در وضعیتی پارادوکسی، از گفتمان خودی انتقاد می‌کند و در عین حال، «خود» پیرزاد «ما»یی است که از ترکیب مرجعیت فردی خود و سایر مواضع گفتمانی برخاسته از مفصل‌بندی گفتمان زنانه شکل می‌گیرد.

بنابراین، دو راوی برای مفصل‌بندی گفتمان‌های خودی تلاش کردند تا وقته‌هایی گفتمانی را ایجاد کنند. در اثنای این تکاپو، یکی از مواضع گفتمان خودی – مانند خود راوی – وقته‌های مفصل‌بندی‌شده گفتمانی خودی را واسازی و پاره‌ای از آن‌ها را که در حال تثبیت نسبی و ایجاد گره‌گاه گفتمانی بودند، به عنصر تبدیل کرد؛ به عبارتی دیگر، وقته‌های مفصل‌بندی‌شده و عنصر مفصل‌بندی‌نشده بدون تخاصم در کنار هم به حیات خود ادامه دادند.

پارادوکس را در نوشتار این دو راوی فارغ از تلاش آن‌ها برای مشروعیت‌بخشی به خودی و مشروعیت‌زدایی از دیگری در درون داستان می‌توان در سطح عمل گفتمانی مشروعیت‌بخشی، یعنی آنجا که ارتباط بینافردی راوی با خواننده شکل می‌گیرد، نیز جست‌وجو کرد. به این مفهوم که راوی تلاش می‌کند به مرجعیت خود نزد خواننده مشروعیت بخشد و هم‌زمان از خواننده مشروعیت می‌زداید؛ تا از این رهگذر، سنگ بنای مرجعیت‌بخشی فردی خود و روایت خود را نزد خواننده گذاشته باشد.

از همین‌رو، فرضیه پژوهش مورد تأیید است؛ راوی زن – پیرزاد – و مرد – دولت‌آبادی – با استفاده از مواضع گفتمانی خود و دیگری و ایجاد گره‌گاه‌های گفتمانی و بلورینه شدن حول آن گره‌گاه‌ها سعی در مرجعیت‌بخشی به ابعاد خود را دارند و هم‌زمان با طرد معانی نشانه‌ها سعی در مرجعیت‌زدایی از روایت دیگری و حتی خوانش خواننده به مثابه دیگری دارند. بنابراین، عمل گفتمانی مرجعیت‌بخشی از پارادوکس گریزی ندارد.

۶. پی‌نوشت‌ها

1. authorization
2. legitimation
3. personal authority
4. T. Van Leeuwen

5. development
6. maintenance
7. fixation
8. positions
9. self
10. other
11. nodes
12. crystalize
13. M. Rojo & T. A. Van Dijk
14. E. Vaara & Janne Tienari
15. M. Dunne
16. N. Hawthorne
17. T. Fujisawa
18. expert authority
19. role model authority
20. impersonal authority
21. the authority of tradition
22. the authority of conformity
23. E. Laclau & C. Mouffe
24. J. Derrida
25. event
26. crisis
27. J. W. Bertens
28. paradox
29. articulation
30. practice
31. moment
32. element
33. field of discursivity
34. nodal points
35. mood

«وجه یکی از صورت‌های فعل است که از طریق آن نظر گوینده جمله درمورد قطعی بودن یا احتمالی بودن یا امری بودن فعل بیان می‌شود. فعل در فارسی امروز دارای سه وجه است: اخباری، التزامی، امری» (طباطبایی، ۱۳۹۵، ص. ۵۷۳).

36. aspect
کریستال (D. Crystal) درباره نمود می‌نویسد: «مقوله‌ای دستوری است که استمرار یا نوع فعالیت موقت را که توسط فعل به آن دلالت ضمنی می‌شود، نشان می‌دهد. برای مثال، می‌توان تمایزی را میان پایان یک عمل یا عدم پایان آن قائل شد» (Crystal, 1992, p. 29). صادقی و ارژنگ معتقدند «نمود

عبارت است از نحوه انجام گرفتن فعل از نظر شروع و پایان و استمرار و در جریان بودن آن» (صادقی و ارژنگ، ۱۳۵۸، ص. ۳۹).

37. commissive speech act

38. goal orientation instrumental rationalization

ون لیوون بر این باور است در توجیه عقلانی هدف‌محور، هدف به منزله آرمان، قصد، و انگیزه خودآگاه یا ناخودآگاه است که با عاملیت کنشگر هدف‌مند همراه می‌شود و از این رابطه تبعیت می‌کند «من کار الف را کردم تا کار ب را بکنم (تا ب باشم، یا تا ب را داشته باشم)» (Van Leeuwen, 2008, p. 114).

39. recurring timing

ون لیوون معتقد است «زمان‌بندی می‌تواند منحصر به فرد (*unique*) باشد، فقط مربوط به یک نمونه فعالیت باشد، یا به صورت تکرار شونده، مربوط به هر نمونه (یا موارد بیشتری) از یک فعالیت معین باشد» (Van Leeuwen, 2008, p. 80).

40. maxim of relation

41. H. P. Grice

۷. منابع

- برتنز، ی. و. (۲۰۰۱). *نظریه ادبی*. ترجمه ف. سجودی (۱۳۸۲). تهران: مؤسسه انتشاراتی آهنگ دیگر.
- پیرزاد، ز. (۱۳۹۳). *سه کتاب*. تهران: نشر مرکز.
- دریدا، ژ. (۱۹۸۳). *نامه‌ای به یک دوست ژاپنی*. ترجمه ف. سجودی (۱۳۸۰). *زیباشناخت*، ۵، ۱۹۵-۲۰۰.
- دولت‌آبادی، م. (۱۳۹۴). *سلوک*. تهران: چشمه.
- سجودی، ف. (۱۳۸۷). *نشانه‌شناسی کاربردی*. تهران: علم.
- صادقی، ع. ا. و ارژنگ، غ. ا. (۱۳۵۸). *دستور، سال دوم آموزش متوسطه عمومی فرهنگ و ادب*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- طباطبایی، ع. (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- نجومیان، ا. ع. (۱۳۹۴). *نشانه در آستانه [جستارهایی در نشانه‌شناسی]*. تهران: نشر نو.

References:

- Bertens, J. W. (2001). *Literary Theory: The Basics*. Translated by F. Sojoodi (2003). Tehran: Ahang-e-Digar. [In Persian].
- Crystal, D. (1992). *An encyclopedia dictionary of language and languages*. Massachusetts: Blackwell Reference.
- Derrida, J. (1983). A letter to a Japanese friend. Translated by F. Sojoodi (2001). *Zibashenakht*, 5, 195-200. [In Persian].
- Dolatabadi, M. (2015). *Solok*. Tehran: Cheshme [In Persian].
- Dunne, M. (1989). Varieties of narrative authority in Hawthorne's 'Twice-Told Tales (1837)'. *South Atlantic Review*, 4, 33-49.
- Fujisawa, T. (2006). The Narrator's Authority in "Rappaccini's Daughter": The Special Truth in the Discrepancy between Story and Discourse, *THE BULLETIN OF TAKUMA NATIONAL COLLEGE OF TECHNOLOGY*, 34, 27-39.
- Laclau, E. & Mouffe, Ch. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*, Toward a Radical Democratic Politics. Second edition. New York: Verso.
- Nojournian, A. A. (2016). *Sign at the Threshold: Essays in Semiotics*. Tehran: Nashr-e Now. [In Persian].
- O'Neill, P. (1994). *Fictions of discourse: Reading narrative theory*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Pirzad, Z. (2014). *Se-Ketab*. Tehran: Nashr-e-Markaz. [In Persian].
- Rojo, M. & Van Dijk, T. (1997). There was a problem, and it was solved! Legitimizing the expulsion of 'illegal' immigrants in Spanish parliamentary discourse. *Discourse & Society*, 8(4), 523-567.
- Sadeghi, A. A. & Arjang, Gh. (1979). *Grammar, The second year of general secondary education of culture and literature*. Tehran: The Ministry of Education [In Persian].
- Sojoodi, F. (2008). *Applied Semiotics*. Tehran: Elm Publication. [In Persian].

- Tabatabaei, A. (2016). *Descriptive Encyclopedia of Persian Language Grammar*. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian].
- Vaara, F. (2014). Struggles over legitimacy in the Eurozone crisis: Discursive legitimation strategies and their ideological underpinnings, *Discourse & Society*, 25(4), 1-19.
- Vaara, F. & Tienari. T. (2008). A discursive perspective on legitimation strategies in multinational corporations, *Academy of Management Review*, 33(4), 985-993.
- Vaara, E., Tienari, J. & Laurila, J. (2006). Pulp and paper fiction: On the discursive legitimation of global industrial restructuring, *Organization Studies*, 27(6), 789-810.
- Van Leeuwen, T. (1995). *The Grammar of legitimation*. London: School of Printing, School of Media.
- Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical analysis*. Oxford: Oxford University Press.